

सातारा जिल्हा परिषदेच्या मराठी माध्यमाच्या शाळांमधील विद्यार्थ्यांची पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षेतील संपादनूक पातळी वाढविणेसाठी कृतीकार्यक्रम निर्मिती व त्याच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास

श्री दगडे अर्जुन व्यंकट¹ प्रा.डॉ.शशिकांत लक्ष्मण तांबे²

¹संशोधक विद्यार्थी, एम.ए. (एज्युकेशन), सेट.

²मार्गदर्शक, प्राचार्य, जय जगदंबा शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, वैराग

Corresponding Author- श्री दगडे अर्जुन व्यंकट

Email- arjunvdlic@gmail.com

DOI- 10.5281/zenodo.6988515

सारांश

बालकाचा मोफत व सक्तीचा शिक्षण हक्क अधिनियम 2009 हा 1 एप्रिल 2010 पासून देशभरात लागू झालेला आहे. या कायद्यामुळे शिक्षण प्रक्रियेत अनेक कालसुसंगत बदल होत आहेत. गुणवत्तापूर्ण शिक्षण हा बालकाचा हक्क आहे. 22 जून 2015 नुसार प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र हा कार्यक्रम मोठ्या प्रमाणात यशस्वी झालेला आहे. त्यानुसार अग्रगत मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीसाठी अनेक प्रयत्न करण्यात येत आहेत. 100 टक्के मुल प्रगत करण्याच्या दृष्टीने विद्यार्थ्यांना किमान अध्ययन क्षमता प्राप्त होणे अपेक्षित आहे. परंतु सध्याचे युग हे स्पर्धेचे युग आहे. त्यामुळे शिक्षण व्यवस्थेमधून विद्यार्थ्यांना ज्ञान व कौशल्य प्राप्तीच्या कार्यात तज्ज्ञता प्राप्त करून देणे आवश्यक आहे. आज प्रत्येक क्षेत्रात कार्य करण्याच्या दृष्टीकोनात स्पर्धात्मक परीक्षांना सामोरे जावे लागते. स्पर्धा परीक्षेच्या माध्यमातून केंद्रिय लोकसेवा आयोग, राज्य लोकसेवा आयोग, निवड मंडळे, बँकिंग परीक्षा, शासकीय व निमशासकीय परीक्षा इत्यादी. विविध परीक्षेच्या माध्यमातून अधिकारी / कर्मचारी यांची भरती केली जाते. या परीक्षेसाठी शालेय जीवनापासूनच विद्यार्थ्यांची तयारी झाली तर तो अधिक सक्षमपणे स्पर्धात्मक परीक्षांना सामोरे जाऊ शकेल. यासाठी शालेय स्तरापासूनच स्पर्धा परीक्षा घेण्यात येते.

प्रस्तावना

महाराष्ट्रामध्ये प्रज्ञावान विद्यार्थ्यांचा शोध घेऊन त्यांना प्रोत्साहनपर शिष्यवृत्ती देण्याची योजना सन 1954-55 या शैक्षणिक वर्षापासून सुरु आहे. महाराष्ट्र राज्य परीक्षा परिषद, पुणे यांचे मार्फत पुर्व माध्यमिक व माध्यमिक शाळा शिष्यवृत्ती परीक्षा अनुक्रमे इ.4 थी व इ.7 वी मध्ये शिकत असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी घेण्यात येत होती. बालकांचा मोफत व सक्तीचा शिक्षणाचा अधिकार 2009 पारित केला असून राज्यात त्याची अंमलबजावणी 1 एप्रिल 2010 पासून सुरु आहे. या कायद्यात इ.1 ली ते इ.8 वी पर्यंतचे शिक्षण हे प्राथमिक शिक्षण म्हणून विहित करण्यात आले आहे. त्यानुसार शासन निर्णय दिनांक 29 जुन 2015 नुसार पुर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा स्तर इ.4 थी

एवजी इ.5 वी व माध्यमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा स्तर इ.7 वी एवजी इ.8 वी करण्यात आलेला आहे. सदर परीक्षेचे नामाभिधान इ.5 वी व इ.8 वी साठी अनुक्रमे पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा व पुर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा असे करण्यात आले आहे.

परीक्षा देणाऱ्या विद्यार्थी संख्येत सातत्याने वाढ होताना दिसत आहे. त्यामुळे शिक्षक व पालकही आपला विद्यार्थी / पाल्य शिष्यवृत्ती धारक होणेसाठी सातत्याने प्रयत्नशील आहेत. पुर्व उच्च प्राथमिक स्तरावरील बदलेला अभ्यासक्रम आराखडानुसार शिक्षक, विद्यार्थी व पालक यांना मार्गदर्शन करण्याची आवश्यकता आहे. यासाठी सदर संशोधन कार्य हाती घेण्यात आले आहे.

फेब्रुवारी 2017 पासून इ.5वी ची पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा बदललेल्या अभ्यासक्रमावर आधारित घेण्यात आली.त्यामध्ये बदललेला आराखडा व अभ्यासक्रम यावर निश्चित मार्गदर्शन संबधित घटकांना मिळणे अपेक्षित आहे. तसेच कृती कार्यक्रम निहाय योग्य मार्गदर्शन मिळाल्यास जिल्हा परिषद शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या शिष्यवृत्ती परीक्षेतील संपादनूक वाढण्यास मदत होते. बदललेल्या अभ्यासक्रमानुसार मार्गदर्शन करणे, यशस्वी विद्यार्थ्यांची मुलाखत व मार्गदर्शन घेणे, प्रश्नमुंजुषा स्पर्धा आयोजित करणे. सराव परीक्षा आयोजन, आवश्यकतेनुसार मार्गदर्शन, दिनविशेष, वर्तमानपत्र वाचन, सामान्य ज्ञान फलक या उपक्रमांची अंमलबजावणी केल्यास ग्रामीण भागातील विद्यार्थी शिष्यवृत्ती धारक होतील.

मुख्य मुद्दे : जिल्हा परिषदेच्या मराठी माध्यमाच्या शाळा, पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा, संपादनूक पातळी, कृती कार्यक्रम, परिणामकारकता

प्रस्तावना

बालकाचा मोफत व सक्तीचा शिक्षण हक्क अधिनियम 2009 हा 1 एप्रिल 2010 पासून देशभरात लागू झालेला आहे. या कायद्यामुळे शिक्षण प्रक्रियेत अनेक कालसुसंगत बदल होत आहेत. गुणवत्तापूर्ण शिक्षण हा बालकाचा हक्क आहे. 22 जून 2015 नुसार प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र 5 हा कार्यक्रम मोठ्या प्रमाणात यशस्वी झालेला आहे. त्यानुसार अप्रगत मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीसाठी अनेक प्रयत्न करण्यात येत आहेत. 100 टक्के मुल प्रगत करण्याच्या दृष्टीने विद्यार्थ्यांना किमान अध्ययन क्षमता प्राप्त होणे अपेक्षित आहे. परंतु सध्याचे युग हे स्पर्धेचे युग आहे. त्यामुळे शिक्षण व्यवस्थेमधुन विद्यार्थ्यांना ज्ञान व कौशल्य प्राप्तीच्या कार्यात तज्ज्ञता प्राप्त करून देणे आवश्यक आहे. आज प्रत्येक क्षेत्रात कार्य करण्याच्या दृष्टीकोनाने स्पर्धात्मक परीक्षांना सामोरे जावे लागते. स्पर्धा परीक्षेच्या माध्यमातून केंद्रिय लोकसेवा आयोग, राज्य लोकसेवा आयोग, निवड मंडळे, बँकिंग परीक्षा, शासकीय व निमशासकीय परीक्षा इत्यादी. विविध परीक्षेच्या माध्यमातून अधिकारी / कर्मचारी यांची भरती केली श्री दगडे अर्जुन व्यंकट प्रा.डॉ.शशिकांत लक्ष्मण तांबे

जाते. या परीक्षेसाठी शालेय जिवनापासूनच विद्यार्थ्यांची तयारी झालेस तो अधिक सक्षमपणे स्पर्धात्मक परीक्षांना सामोरे जाऊ शकेल. यासाठी शालेय स्तरापासूनच स्पर्धा परीक्षा घेण्यात येते.

महाराष्ट्रामध्ये प्रज्ञावान विद्यार्थ्यांचा शोध घेऊन त्यांना प्रोत्साहनपर शिष्यवृत्ती देण्याची योजना सन 1954-55 या शैक्षणिक वर्षापासून सुरु आहे. महाराष्ट्र राज्य परीक्षा परिषद, पुणे यांचे मार्फत पुर्व माध्यमिक व माध्यमिक शाळा शिष्यवृत्ती परीक्षा अनुक्रमे इ.4 थी व इ.7 वी मध्ये शिकत असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी घेण्यात येत होती. बालकांचा मोफत व सक्तीचा शिक्षणाचा अधिकार 2009 पारित केला असून राज्यात त्याची अंमलबजावणी 1 एप्रिल 2010 पासून सुरु आहे. या कायद्यात इ.1 ली ते इ.8 वी पर्यंतचे शिक्षण हे प्राथमिक शिक्षण म्हणून विहित करण्यात आले आहे. त्यानुसार शासन निर्णय दिनांक 29 जून 2015 नुसार पुर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा स्तर इ.4 थी ऐवजी इ.5 वी व माध्यमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा स्तर इ.7 वी ऐवजी इ.8 वी करण्यात आलेला आहे. सदर परीक्षेचे नामाभिधान इ.5 वी व इ.8 वी साठी अनुक्रमे पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा व पुर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा असे करण्यात आले आहे.

परीक्षा देणाऱ्या विद्यार्थी संख्येत सातत्याने वाढ होताना दिसत आहे. मात्र परीक्षेमध्ये प्रविष्ट होणाऱ्या विद्यार्थ्यांपैकी परीक्षा उत्तीर्ण होणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण खूपच कमी आहे. शिक्षक व पालकही आपला विद्यार्थी / पाल्य शिष्यवृत्ती धारक होणेसाठी सातत्याने प्रयत्नशिल आहेत. मात्र शिष्यवृत्ती परीक्षेच्या बदललेल्या अभ्यासक्रमाविषयी विद्यार्थी व पालकांमध्ये अज्ञान आहे. पुर्व उच्च प्राथमिक स्तरावरील बदलेला अभ्यासक्रम आराखडानुसार शिक्षक ,विद्यार्थी व पालक यांना मार्गदर्शन करण्याची आवश्यकता आहे. सदर संशोधन कार्य हाती घेण्यात आले आहे. फेब्रुवारी 2017 पासून इ.5वी ची पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा बदललेल्या अभ्यासक्रमावर आधारित घेण्यात आली.त्यामध्ये बदललेला आराखडा व अभ्यासक्रम यावर निश्चित मार्गदर्शन संबधित घटकांना मिळणे

अपेक्षित आहे. तसेच कृती कार्यक्रम निहाय योग्य मार्गदर्शन मिळाल्यास जिल्हा परिषद शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या शिष्यवृत्ती परीक्षेतील संपादनूक वाढण्यास मदत होते.

समस्या विधान

सातारा जिल्हा परिषदेच्या मराठी माध्यमाच्या शाळांमधील विद्यार्थ्यांची पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षेतील संपादनूक पातळी वाढविणेसाठी कृतीकार्यक्रम निर्मिती व त्याच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास.

संशोधनाची उद्दिष्टे

1. सातारा जिल्हा परिषदेच्या मराठी माध्यमाच्या शाळांमधील विद्यार्थ्यांची पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षेसाठी प्रविष्ट होणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या उत्तीर्णतेची टक्केवारी कमी असल्याच्या कारणांचा शोध घेणे.
2. पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षेतील विद्यार्थ्यांची संपादनूक पातळी वाढविणेसाठी कृती कार्यक्रमाची निर्मिती करणे.
3. तयार केलेल्या कृती कार्यक्रमाची परिणामकारकता अभ्यासणे

परिकल्पना :

संशोधन परिकल्पना

1. उत्तम निकालाच्या शाळांमधील शिक्षक, विद्यार्थी यांच्या प्रतिक्रिया आणि इतर योजनेच्या सहाय्याने परिणामकारक कृती कार्यक्रमाची निर्मिती करता येते.
2. जिल्हा परिषद व्यवस्थापनांच्या शाळांमधील विद्यार्थ्यांना कृती कार्यक्रमाच्या नियोजनाप्रमाणे अध्यापन केल्यास पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षेतील विद्यार्थ्यांची संपादनूक पातळी वाढेल.

शून्य परिकल्पना (Null Hypothesis):

जिल्हा परिषद व्यवस्थापनांच्या शाळांमधील विद्यार्थ्यांना कृती कार्यक्रमाच्या नियोजनाप्रमाणे अध्यापन केल्यास पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षेतील विद्यार्थ्यांच्या संपादनूक पातळीत फरक पडणार नाही

श्री दगडे अर्जुन व्यंकट प्रा.डॉ.शशिकांत लक्ष्मण तांबे

संशोधनाची गृहितके : सातारा जिल्हा परिषदेच्या मराठी माध्यमाच्या शाळांमधील विद्यार्थ्यांची पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षेसाठी प्रविष्ट होणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या उत्तीर्णतेची टक्केवारी कमी आहे.

1. पुर्व उच्च प्राथमिक शिष्यवृत्ती परीक्षेतील विद्यार्थ्यांची संपादनूक पातळी वाढविणेसाठी कृती कार्यक्रमाची निर्मिती केल्यास संपादनूकीत फरक दिसून येईल

संशोधन पध्दती

कार्यकारण संबंधाचे निर्धार व शैक्षणिक प्रविधांची तुलना व मूल्यमापन म्हणजे प्रायोगिक पध्दती होय. कांही विशिष्ट चले काळजीपूर्वक नियंत्रित केल्याने अथवा त्यावर संस्करण केल्याने काय घडेल याचे वर्णन या प्रकारच्या संशोधनाचा केंद्रबिंदू चलातील संबंध हा असतो. हेतुपूर्ण संस्करण हा प्रायोगिक संशोधनाचा अविभाज्य भाग असतो. प्रस्तुत संशोधनात उद्दिष्टांसाठी प्रायोगिक पध्दतीचा अवलंब केला गेला आहे. सातारा जिल्ह्यातील केंद्र माडी ता.माण येथील जिल्हा परिषदेच्या मराठी माध्यमाच्या शाळांमधील शिष्यवृत्ती परीक्षेतील संपादनूक पातळी वाढविणेसाठी कृती कार्यक्रमांची परिणामकारकतेचा अभ्यास करावयाचा असल्याने त्यावर कृती कार्यक्रमांची अंमजबजावणी करून काय घडेल याचा अभ्यास करावयाचा असल्याने प्रस्तुत विषयाकरीता व उद्दिष्टांकरिता प्रायोगिक संशोधन पध्दतीचा वापर करणे इष्ट ठरले. प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रायोगिक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आला आहे.

प्रायोगिक अभिकल्प: प्रस्तुत संशोधनासाठी एकलगत पूर्वोत्तर परिक्षण अभिकल्पाची निवड केली होती.

न्यादर्शन पध्दती : प्रस्तुत संशोधनात संशोधकाने नमुना निवडीच्या असंभाव्यता पध्दतीतील प्रासंगिक (सहेतूक) नमुना निवड पध्दतीचा आधार घेतलेला आहे.

नमुना

प्रस्तुत संशोधनासाठी सातारा जिल्ह्यातील केंद्र माडी ता.माण येथील जिल्हा परिषदेच्या मराठी माध्यमाच्या शाळांमधील प्राथमिक स्तरावरील इयत्ता 5 वीचे विद्यार्थी ही जनसंख्या होती. संशोधकाने नमुना

निवडीच्या असंभाव्यता पध्दतीतील प्रासंगिक नमुना निवड या प्रकाराचा वापर करून 60 विद्यार्थ्यांची निवड प्रत्यक्ष प्रयोगासाठी करण्यात आली.

संशोधन साधने

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने संपादनक चाचणी या साधनाची निवड केलेली होती. पूर्व व उत्तर चाचणीतील

विश्लेषण व निष्कर्ष

क्र.	चाचणी	नमुना निवड	मध्य मान	प्रमाण विचलन	सह संबंध	स्वाधीनता मात्रा	प्राप्त मूल्य	सारणीतील मूल्य		निर्णय
1)	पूर्व	60	15.4	5.06	8.83	59	2.77	0.1	0.2	0.02
2)	उत्तर	60	21.4	5.13		59		1.69	2.44	स्तरांना सार्थ

पूर्व व उत्तर चाचणीतील प्राप्तांकाच्या मूल्यमापनासाठी मध्यमान, प्रमाणविचलन व t परीक्षिका या तंत्राचा वापर केला गेला. या संशोधनातील पूर्व चाचणीतील मध्यमान (15.4) व प्रमाणविचलन (5.06) आहे. तर उत्तर चाचणीतील मध्यमान (21.4) व प्रमाणविचलन (5.13) आहे हा पूर्व व उत्तर चाचणीच्या मध्यमानातील फरक t_{HO1} परीक्षिकेद्वारे तपासला असता तो 2.77 एवढा असून हा फरक लक्षणीय सार्थ आहे. त्यामुळे शून्य परिकल्पनेचा त्याग केला आहे. त्यामुळे असा निष्कर्ष निघतो. की, इयत्ता 5 वी विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती परीक्षेतील संपादनक पातळी वाढविणेसाठी कृती कार्यक्रमांची अंमलबजावणी पूर्वी व अंमलबजावणी नंतर चाचणीत मिळालेल्या गुणांवरून दिनविशेष, वर्तमानपत्र वाचन, प्रश्नमंजुषा, प्रश्नावली, सामान्यज्ञान फलक प्रश्नपत्रिका सराव या कृती कार्यक्रमांची अंमलबजावणी केल्यास विद्यार्थ्यांच्या संपादनकरीत फरक दिसून येतो.

निष्कर्ष

इयत्ता 5 वी विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती परीक्षेतील संपादनक पातळी वाढविणेसाठी कृती कार्यक्रमांची अंमलबजावणी मध्ये दिनविशेष, वर्तमानपत्र वाचन, प्रश्नमंजुषा, प्रश्नावली, सामान्यज्ञान फलक प्रश्नपत्रिका सराव या कृती कार्यक्रमांची अंमलबजावणी केल्यास शिष्यवृत्ती परीक्षेसाठी निर्मित

प्राप्तांकाचे मूल्यमापन करण्याच्या हेतूने संपादनक चाचणी हे साधन वापरले आहे.

संख्याशास्त्रीय परिमाणे

प्रस्तुत संशोधनात ज्ञानरचनावादी पध्दतीची पूर्व व उत्तर चाचणीच्या गुणांसाठी मध्यमान, प्रमाणविचलन व 't' परीक्षिका या सांख्यिकीय तंत्राची निवड केली होती.

केलेली सराव प्रश्नपत्रिकेतील गुणांवर अतिशय चांगला परिणाम होतो.

संदर्भ ग्रंथ

- गाडगीळ स्वाती (2006), कृतिसंशोधन व नवोपक्रम सुविचार प्रकाशन, पुणे,
- देऊळकर विजय, (1995) पूर्वमाध्यमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा मार्गदीप M.S.C.E.R.T.
- नवनीत, (2012) मिडलस्कूल, स्कॉलरशिप भाग-1, (मराठी, इंग्रजी) नवनीत प्रकाशन, पुणे.
- नवनीत, (2012) मिडलस्कूल, स्कॉलरशिप भाग-2, (गणित, सा. शास्त्री) नवनीत प्रकाशन, पुणे.
- नवनीत, (2012) मिडलस्कूल, स्कॉलरशिप भाग-3, (बुध्दीमत्ता आणि सामान्य विज्ञान) नवनीत प्रकाशन, पुणे.
- मुळे रा.शि., उमाटे वि.तु. (1988), 'शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्वे', पुणे : महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती.